

**ОСЕРЕДОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЧЕРКАСАХ**

**ЗАПИСКИ
ОСЕРЕДКУ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
У ЧЕРКАСАХ**

Том III

*Матеріали XXXII березневої наукової сесії
Осередку НТШ у Черкасах*

Черкаси – 2022

УДК 082:001:061.2(477.46–25Чер)
3–32

Записки Осередку Наукового Товариства імені Шевченка у Черкасах. – Т. III: Матеріали XXXII березневої наукової сесії Осередку НТШ у Черкасах / За ред. В. В. Масненка, В. В. Тельвака. – Черкаси, 2022. – 232 с.

ISBN 978-966-353-461-9

У третьому томі «Записок Осередку НТШ у Черкасах» опубліковані матеріали XXXII березневої наукової сесії, яка відбулася в 2021 р. Статті присвячені актуальним проблемам історіографії, грушевськознавства, історії України та філософії.

Публікації розраховані на науковців, викладачів, аспірантів, студентів гуманітарного профілю.

*Затверджено до друку Президією Осередку НТШ у Черкасах.
Протокол №3 від 20 січня 2022 р.*

Редакційна колегія:

В.В. Масненко (відп. ред.), К.В. Івангородський, С.В. Корновенко, В.М. Мойсієнко, Ю.М. Михайлюк, В.Т. Поліщук, Ю.П. Присяжнюк, В.В. Тельвак (заступ. відп. ред.), С.О. Шамара

Рерензенти:

В.І. Пахаренко, Л.І. Синявська

ISBN 978-966-353-461-9

© Осередок НТШ у Черкасах, 2022
© Автори публікацій, 2022

ЗМІСТ

Вступне слово	6
---------------------	---

ІСТОРИОГРАФІЯ

Ігор ФАРЕНІЙ Костянтин Кавелін про суспільно-економічний лад та етнічну приналежність людності Давньої Русі (про об'єктивну дискусійність сучасних наукових досягнень)	9
Василь ПЕДИЧ «Весна народів» в українській галицькій історіографії (до Першої світової війни)	16
Денис ХОМЕНКО Історія української церкви у візії В'ячеслава Заїкина	25
Юрій ПОЛЩУК Антоновичезнавча спадщина Мирона Кордуби	29
Тарас БАТЮК Мирон Кордуба в роки Другої світової війни: спроба інтелектуальної біографії	40
Віталій МАСНЕНКО Міфологема «братніх народів» як інструмент концептуалізації російсько-українських стосунків у советській історіографії (Частина II)	49
Сергій КУКСЕНКО Взаємини влади та Церкви в Українській РСР 1940–1960-х рр. у зарубіжній історіографії 1940-1980-х рр.	58
Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ Новітня російська гуманітаристика про розвиток української історичної політики	65

ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВО

Вікторія ТЕЛЬВАК, Фадей ЯЦЕНЮК Громадська праця Михайла Грушевського в Галичині в рецепції польської публіцистики	75
Ольга ВЛАДИГА Михайло Грушевський – голова Археографічної комісії Всеукраїнської Академії Наук	87
Михайло САБІНСЬКИЙ Історіософські погляди Михайла Грушевського в рецепції української закордонної історіографії повоєнного двадцятиліття	98
Віталій ТЕЛЬВАК Грушевськознавство 2.0: спроба дисциплінарного балансу	110
Святослав ЖУРАВЛЬОВ Катерина Грушевська: основні віхи інтелектуальної біографії	125

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Вікторія ПАЩЕНКО Алкоголь в обрядовості сільського населення України другої половини ХІХ – на початку ХХ ст.	135
Максим ПОПОВ «Українське питання» на сторінках газети «Правда» в березні-червні 1917 р.	142
Іван ДЕСЯТНИКОВ Правове регулювання грошового обігу УНР доби Центральної Ради	148
Богдан ЯНИШИН Український господарський рух на Галицькій провінції у першій третині ХХ століття: досвід товариства «Зоря»	153
Юрій КОЛІСНИК Тоталітарна практика СРСР в інформаційному просторі України та світу (на прикладі Голодомору 1932–1933 років)	162
Володимир НАКОНЕЧНИЙ Провідна трибуна діаспорного русинства: феномен журналу «Лемківщина»	172

Юрій МИХАЙЛЮК Громадське життя та творчі здобутки колективу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (1991–2003 рр.)	181
Олег ОСТРОВСЬКИЙ Внесок кобзаря Тараса Силенка у відродження історичної пам'яті Холодного Яру	189
Юрій ПРИСЯЖНЮК, Ольга МАЛЬОВАНА Вибори президента України 2019 р. у контексті настроїв електорату та діяльності ЗМІ	193

ФІЛОСОФІЯ

Сергій П'ЯНЗІН Німецька філософія цінностей кінця XVIII – першої половини XIX ст. як вихід за межі класичної наукової парадигми	200
Павло КРЕТОВ, Олена КРЕТОВА Символізм мови і світоглядне знання	204
Андрій ШИМАНОВИЧ Огляд ідей Сергія Хоружого щодо богословської методології протоієрея Георгія Флоровського	215
Анна ВРАНА Кваліа як маркер суб'єктивності пізнання	223
Наші автори	228

ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВО

УДК 94 (477) (092):926-052Груш:364-787.242:070.48(438)(045)

Вікторія ТЕЛЬВАК, Фадей ЯЦЕНЮК

ГРОМАДСЬКА ПРАЦЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ГАЛИЧИНІ В РЕЦЕПЦІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Питання рецепції багатогранної діяльності Михайла Грушевського в інтелектуальному просторі його доби протягом останнього десятиліття неодноразово висвітлювалися в присвяченій йому літературі. На сьогодні доволі добре з'ясовано ставлення до численних ініціатив Великого Українця як з боку українських сучасників, так і російських, польських, чеських, німецьких та румунських інтелектуалів. Втім, у цих дослідженнях виразно домінує історіографічна складова, що особливо впадає у вічі стосовно періоду кінця XIX – початку XX ст. Це є цілком зрозумілим, адже саме у той час М. Грушевський розгортає небачену раніше за ефективністю дослідницьку та науково-організаційну працю, результати якої широко обговорювалися в середовищі зацікавлених українським модерним рухом оглядачів. Вивчаючи цю рецепцію, сучасні дослідники невинувато ігнорують оціночні згадки про громадську складову діяльності видатного історика, що звичаєно потрапляє в «тінь» його науково-організаційної праці. Ця ситуація вочевидь не відповідає солідності внеску М. Грушевського у модернізацію тогочасного українства. Також така диспропорція унеможливує створення панорамної картини рецептивної грушевськіани з урахуванням всіх її складових. Звертаючи увагу на потребу заповнення цієї тематичної лакуни у сучасному грушевськознавстві, нижче звернемося до аналізу найбільш емоційної у досліджуваній період польської рефлексії стосовно громадської праці М. Грушевського в Галичині.

Найбільш голосною у досліджуваний період була полеміка польських публіцистів з освітніми ініціативами М. Грушевського. Як відомо, український професор, на власному досвіді відчувши дискримінаційне ставлення польської адміністрації Львівського університету до українства у його стінах, підтримав ініціативу українського студентства з реорганізації головного навчального закладу галицької столиці [1]. Йшлося про те, щоб розділити існуючий Львівський університет на польський і український навчальні заклади. Альтернативою цьому проекту була пропозиція утворення у Львові цілком нової вищої школи, призначеної для українців Дунайської монархії. М. Грушевський визнав цілковиту рацію своїм молодшим колегам, а згодом очолив громадський рух за українську вищу школу в Східній Галичині. Цій проблемі він присвятив численні публіцистичні виступи на сторінках української періодики, а також підготував меморіал в університетській справі, що його презентувала українська парламентська делегація у Відні.

Щоби зрозуміти логіку освітянських ініціатив М. Грушевського, спрямованих на перебудову вищого шкільництва в Східній Галичині, наведемо декілька найбільш промовистих цитат з його тогочасної публіцистики. «Тяжка кривда, – переконував учений галицьку громадськість, – діється культурному життю, духовним потребам руського народу через брак руських університетів» [2, 166-167]. Ще задовго до гучних студентських заворушень кінця XIX – початку XX ст., він накреслив стратегію боротьби за український вищий навчальний заклад: «У Львові, столиці Галицької Руси, в центрі національного, культурного життя, в теперішніх обставинах не лише австрійської, а цілої України-Руси, від Сяна до Кубані, в першій лінії мусить бути задоволена ця потреба українсько-руського народу. Львівський університет належить русинам! Не входимо в те, що правительство зробило би з польськими викладами, – може воно хотіло б дати полякам другий університет у краю, може би схотіло залишити теперішній Львівський університет в їх руках, а для русинів заснувати новий, – в це, сказано, не входимо, лише повторяємо з притиском: русини мусять мати руський університет у Львові!» [3, 3]. «Розуміється, – додавав в іншому місці М. Грушевський, – доки того осібногo університету нема, се не усуває потреби, не знімає обов'язку з дотичних чинників, домагатися помноження руських кафедр на теперішнім Львівським університеті» [4, 83-84].

Польські інтелектуали цілком заперечували доцільність згаданих пропозицій львівського професора, слухно вбачаючи у появі української вищої школи серйозну загрозу своєму панівному становищу на українських землях Галичини. Перша за часом польська реакція на ініціативи М. Грушевського з українізації Львівського університету прозвучала в контексті відомого конфлікту між українським професором і його польськими колегами в липні 1901 р. Нагадаємо, тоді на засіданні ради професорів філософського факультету при обговоренні питання про продовження існування лекторату української мови, М. Грушевського, який у спілкуванні з польськими колегами принципово використовував українську, декан Казимир Твардовський перебив, просячи перейти на польську. Коли український історик не зважив на це прохання, головуєчий попросив іншого українського професора Кирила Студинського перекладати виступ колеги. Натомість останній, замість того, щоб пояснити суть позиції М. Грушевського, почав обґрунтовувати власне бачення проблеми. Позбавлений таким чином можливості донести до колег свою позицію М. Грушевський залишив залу засідань.

Відзначимо, що це не було ані перше, ані останнє зіткнення М. Грушевського з галицькими поляками на мовному ґрунті. Втім, саме липневим подіям 1901 р. судилося стати поворотним пунктом у перманентному тліючому протистоянні М. Грушевського з опанованим поляками керівництвом Львівського університету. Таке значення цьому загалом буденному конфлікту надала львівська преса – як українська, так і польська. Перша фокусувалася на безправності українців та їхньої мови у стінах столичного краєвого університету, змальовуючи М. Грушевського борцем за відновлення історичної справедливості, адже від початків створення навчальний заклад мав законодавчо оформлений утраквістичний (двомовний) характер. По іншу сторону українського історика зображали злісним порушником писаних і неписаних корпоративних традицій і правил, постійним збурювачем академічної гармонії – образ, що надалі лише поглиблювала польська публіцистика аж до початку Першої світової війни [5]. Більше того, з метою досягнення необхідної емоційної реакції у свого читача, дописувач часопису «Gazeta Narodowa» повідомив, що залишаючи засідання М. Грушевський гримнув дверима.

Медійний розголос змусив сторони конфлікту пояснити громадськості рацію своєї поведінки. Позиція польських

професорів була відбита у публіцистичному дописі наступника К. Твардовського на деканській посаді Людвіка Фінкля. В стислій статті на сторінках львівської газети «Діло» він насамперед спростував вигадку «Gazet-и Narodow-oї» про неделікатну поведінку українського колеги. Далі знаний польський історик зі значною коректністю вказав на право польської адміністрації вимагати від всіх своїх співробітників польськомовної комунікації з огляду на той факт, що Львівський університет по суті є польським [6, 2].

Втім, подальше обговорення шляхів українізації вищої школи в Австро-Угорщині помітно радикалізувало громадське обговорення цієї важливої для східногалицької спільноти проблеми. І вкотре у фокус критичних дописів польської публіцистики потрапила постать М. Грушевського, котрого слушно вважали за творця ідеї українського університету. Тональність тогочасної польської публіцистики добре передає допис ще одного колеги автора «Історії України-Руси» по університету званого польського біолога, географа, лікаря і літературознавця Бенедикта Тадеуша Дибовського. У львівській газеті «Słowo Polskie», що була найбільш опозиційно налаштована до культурно-просвітницької праці галицьких українців, він опублікував публіцистичну рефлексію «З приводу статті проф. Грушевського» [7]. Польський автор мав на увазі дописи українського вченого в університетській справі у Львові, передруковані в наддніпрянських часописах.

Стаття Б. Дибовського ознаменувала нову якість у польському обговоренні українських ініціатив стосовно більш справедливого вирішення університетської проблеми у галицькому краї. На зміну хоча б якійсь коректній полеміці та спробі зрозуміти іншу сторону, прийшли безапеляційне заперечення будь-якої рації опоненту, профанація його аргументів, дегуманізація самого образу українців. Сказане позначилося вже на самому початку тексту польського вченого, де український спротив полонізації краю і поведінку його лідерів змальовано в дусі апокаліптичних польських оповідань про Хмельниччину «[...] Цей потік ненависті, – пише Б. Дибовський про ставлення галицьких українців до господарів краю, – поширюваний в масах і серед провідників, не зменшився, а навпаки, постійно зростає і зростає, особливо відтоді, як проф. Михайло Грушевський прибув сюди, до Львова, і виступив на користь гайдамацької пропаганди». З не меншою емоційністю

та бруталністю було змальовано нерівну боротьбу української молоді за права рідної мови у Львівському університеті. Її вчинки, спрямовані на захист українського голосу в його стінах польський публіцист змальовує як «щось дике, бездумне, варварське». При цьому Б. Дибовський відкидав природність такого спротиву, наголошуючи, що українська молодь нібито цілком підпала під антипольську агітацію свого професора історії: «Варварська боротьба в університеті і загалом увесь січовий рух розвивався і розквітав завдяки йому [М. Грушевському]».

Після таких характеристик української молоді та їхнього оборонця вповні очікуваними були й рішучі заперечення Б. Дибовського найменшої слушності українських претензій на рівні права з поляками в стінах головної вищої школи галицької столиці. Автор вирішив не обтяжувати себе аналізом питань, котрі в своїй статті підняв М. Грушевський, показуючи не гуманність польського опору дати українству права у Львівському університеті, що були гарантовані державною конституцією. В загальному руслі профанації українських домагань, польський вчений відкидає щонайменшу рацію висновкам українського колеги: «Цілісне висвітлення факту русинської сецесії на університеті, а також висвітлення всіх інших фактів, вміщених у статті п. М. Г [Грушевського] є тенденційними і неправдивими». Більше того, наприкінці статті полеміка Б. Дибовського набуває виразно персонального характеру: відкидаючи елементарну етику, він дає опоненту прізвисько «гайдамацького заспівавача». Відзначимо, що з його «легкої» руки це прізвисько стало популярним у середовищі польських публіцистів, стурбованих поступом українського руху.

Не менш безоглядно польські публіцисти полемізували й з іншими аспектами культурно-громадської праці М. Грушевського. Так, їх чимало бентежив вплив українського професора на галицьку молодь, котра, на переконання польських часописів, саме під впливом свого вчителя, як зазначалося, «розполітикувалася», тобто дедалі критичніше та в діяльний спосіб сприймала галицькі реалії. Для прикладу наведемо серію дописів з уже згадуваної львівської газети «Słowo Polskie» авторства історика і педагога, громадського діяча Яна Каміньського, присвячені характеристиці найближчого до М. Грушевського кола галицької молоді – представників його львівської школи [8; 9]. Зміст і тональність цих статей можна було передбачити вже за авторською тезою, що «яблуко від яблуні

недалеко падає». Далі польський публіцист переконали свого читача, що саме під впливом М. Грушевського його молоді вихованці в своїх роботах виопуклюють факти національного утисків в Східній Галичині, при цьому, нібито, навіть не цураються фальшування історичних свідчень.

Та справжній неспокій огорнув польських публіцистів після революційних подій 1905 р., коли М. Грушевський розгорнув активну громадську діяльність на підросійських теренах імперії Романових. Найбільш помітною складовою цієї активності стала насичена співпраця львівського професора з численними російськими періодичними виданнями, де він чимало уваги присвятив характеристиці польсько-українських взаємин в Дунайській монархії. Доказова критичність цих публікацій, що показували поляків у невідгладному для них світлі гнобителів братів-слов'ян, збентежили польських інтелектуалів, котрі намагалися здобути національні преференції в Державній Думі.

Тож коли М. Грушевський видав ці свої статті в 1907 р. в окремій збірці «Визволення Росії і українське питання» у реноманованому петербурзькому видавництві, польська публіцистика сфокусувалася на критиці найбільш дражливих для себе тез, намагаючись всіляко їх дезавуувати. А оскільки по суті викладених українським ученим фактів сперечатися було неможливо, польські видання вкотре обрали тактику профанації річевих закидів М. Грушевського. Так, замість того, щоб визнати сумний стан речей українства в керованій поляками Східній Галичині чи принаймні якось пояснити наведені промовисті дані, опоненти голови НТШ вдалися до порівнянь здобутків українців в Австро-Угорській та Російській імперіях. При цьому вони свідомо замовчували той факт, зрештою наголошуваний М. Грушевським, що згадані здобутки стали можливими не завдяки, а власне всупереч волі польських володарів краю, як результат тривалої виснажливої боротьби.

Першим в полеміку з українським автором вступив знаний історик та історіософ, театральний критик, бібліотекар і журналіст Фелікс-Кароль Конечний. На сторінках краківського місячника «*Swiat Slowiański*» він уперше серед польських публіцистів визнав чоловічу роль М. Грушевського в тогочасному українському таборі, дещо пафосно назвавши його «головою руського народу в Галичині» [10, 136-141]. Далі польський автор послідовно деконструє тезу українського опонента про

українську домінацію в Східній Галичині. Для нього ця проблема виглядає дещо інакше: він переконує свого читача, що «Східна Галичина була і є (і буде навіки) русько-польською землею». Тому намагання М. Грушевського утвердити українськість східногалицьких теренів в опінії української та російської громадськості він вважає хибними.

Аналізуючи громадську працю автора «Історії України-Руси», Ф. Конечний вказує на дві головні її хиби. Першою для польського автора є непослідовність, котра полягає у визнанні М. Грушевським більшої небезпеки польського панування над російським. Цю проблему ми щойно розглядали вище. Другим недоліком Грушевського-політика польський публіцист називає «політичне дилетантство», маючи на увазі його нібито невміле занурення в галицьку політику. Відзначимо, що цей другий закид Ф. Конечного запозичений з арсеналу українських опонентів львівського професора. Він був сформульований лідером народовців Олександром Барвінським, котрий уважав обрану М. Грушевським тактику боротьби з польською домінацією у всіх сферах громадського життя галицького краю надмірно радикальною, а тому й хибною [11]. Значною мірою наслідуючи логіку О. Барвінського, Ф. Конечний вказує, що його опонент не враховує реального розкладу сил на Наддністрянщині, коли обстоює рівноправність поляків і українців в освіті та адміністрації. Таку історично сформовану домінацію поляків польський публіцист вважає нормальною, не зауважуючи при цьому некоректності такого твердження.

Водночас, Ф. Конечний, цінуючи високий фаховий рівень праць М. Грушевського, знайшов у собі сили відкинути найбільш одіозні характеристики, сформульовані його польськими колегами по публіцистичному цеху. «Ми знаємо, що в особі голови галицьких русинів гідне поваги, і не вагалися висловити йому нашу повагу в цьому місячнику, – читаємо на сторінках «*Swiata Slowiańskiego*». – Знаємо також, що він зовсім не такий страшний, як його малюють, і навіть, в принципі, не такий страшний, як він сам себе малює. Знаємо, що він зовсім не має рис гайдамаки (в польському сенсі цього слова), і зовсім не боїмося його, відрізняючись цим від інших польських видань» [10, 141].

Дещо гостріше публіцистичні міркування М. Грушевського в збірці «Визволення Росії і українське питання» оцінив його колишній студент, історик і політичний діяч Людвік Колянковський. Продовжуючи обговорення ідейних засад

публіцистики українського вченого на сторінках краківського журналу «Świat Słowiański», він, подібно до інших польських оглядачів, вказав на ключову позицію автора «Історії України-Руси» в українському русі по обидва боки Збруча. На переконання Л. Колянковського, його професор – «політичний лідер – якщо не всієї України – то принаймні української партії у Східній Галичині» [12, 19].

Далі польський публіцист доволі докладно аналізує погляди М. Грушевського на польсько-українські взаємини у Галичині. Подібно до інших своїх колег, Л. Колянковський апелює до історичної традиції, вважаючи цілком нормальною ситуацію тотального домінування польської спільноти в усіх сферах галицького життя. Боротьбу з таким станом речей він вважає шкідливою для збереження міжнаціонального балансу, а політику свого колишнього вчителя винятково деструктивною. «Пан Грушевський є великим і щирим руським, українським патріотом. Ми в цьому цілковито переконані, – твердить Л. Колянковський. – [...] Але п. Грушевський є водночас смертельним ворогом польського народу. Прочитавши його політичні думки, в цьому переконається кожен. П. Грушевський, мабуть щиро вважає, що шлях до майбутньої величі України провадить через невизнання Польщі» [12, 23]. Разом із тим, відкидаючи антипольську критику українського професора, дописувач «Świata Słowiańskiego» намагається запропонувати об'єднавчу риторику. На його слушне переконання, полякам та українцям слід об'єднатися проти спільного ворога власних незалежницьких амбіцій – російського царату, адже «шлях до вільного Києва веде на вільну Варшаву» [12, 29]. Відзначимо лише, що Л. Колянковський, до певної міри наївно, замовчує, що таке польсько-українське об'єднання було можливе лише за тих умов, що про них неодноразово писав М. Грушевський.

Відносно спокійна та коректна полеміка з культурно-громадськими ініціативами М. Грушевського, характерна для перших років ХХ ст., помітно радикалізувалася напередодні Першої світової війни, коли стало зрозумілим, що ані поляки, ані українці не поступляться своїми претензіями на східногалицькі терени. Від того часу на сторінках польської періодики публіцистичні виступи українського вченого характеризуються дедалі різкіше, а намагання скільки-небудь виважено полемізувати з ними заступає безоглядна профанація. Прикладом згаданої тенденції може бути публіцистична

діяльність польського історика-аматора, публіциста і письменника Францішка Равіти-Гавронського, який вважав М. Грушевського уособленням антипольської політики українців [13]. Його розлогий допис «Руське питання щодо Австрії і Росії» у вже неодноразово згадуваному краківському місячнику «Świat Słowiński» став символом бруталізації полеміки з одним із лідерів українства [14, 557-578].

Вже на початку свого допису польський публіцист зневажливо називає опонента «сином попа з Холма», чудово знаючи, що насправді Сергій Грушевський не висвячувався на священника, а в Холмі працював педагогом. На наступних сторінках своєї статті Ф. Равіта-Гавронський лише збільшує градус бруталності у характеристиках громадської постави львівського професора. Він переконує польського читача, що М. Грушевський «з енергією, вартою кращого застосування», використав можливості конституційного устрою Дунайської монархії для розгортання активної діяльності у двох напрямках. Перший – «антисупільний» в Галичині, спрямований на захист українських інтересів коштом польського «prawa posiadania». Ця діяльність Ф. Равітою-Гавронським змальовується як глибоко нещира, адже в її основі нібито лежить не опіка над співвітчизниками, а потреба М. Грушевського в угамуванні власних лідерських амбіцій.

Другий напрямок діяльності для польського публіциста був ще більш небезпечним, адже мав потужний вплив на молодь, котра нібито взоруючись на поведінку свого вчителя, перейшла до радикальної боротьби з господарями краю за свої конституційні права. Ці права, спотворюючи історичні факти пише Ф. Равіта-Гавронський, «русини здобули за допомогою поляків, часто з їхньої ініціативи». Далі польський публіцист вдається до цілковитої дегуманізації української спільноти: «Вся біда в тому, що русини прагнуть більше, ніж дозволяють їх розумові, культурні і матеріальні сили, що їхні прагнення ніколи не враховують дійсності й не мають кордонів, що неспокій їх первісного характеру – етнічна риса – завдає їм більше кривди, ніж усі разом взяті й виписувані Грушевським і його adeptami [вороги]» [14, 558].

Власне через таку нібито «незрілість» українського громадянства, небезпечною для Ф. Равіти-Гавронського є діяльність радикально налаштованих провідників. Серед останніх польський публіцист особливу загрозу вбачає у

М. Грушевському, атестуючи його «вождем наукового і політичного радикалізму галицьких русинів» і «соціалістом за переконаннями». Ілюструючи згаданий «радикалізм», дописувач «Światu Słowiańskiego» вказує на небажання прийняти статус-кво і визнати польську домінацію в Східній Галичині. «Грушевський, використавши для своєї агітації соціалістичну основу, – йдеться у дописі, – скаламутив спокій і ускладнив правильний розвиток двох племен, які доти жили в Галичині у згоді» [14, 570]. Відкидаючи будь-який конструктив у виступах львівського професора, польський публіцист вбачає у його риториці тільки антипольськість, нібито спрямовану винятково на «послаблення польської стихії як у Росії, та і в Австрії». З огляду на сказане, не дивують і висновки, котрі Ф. Равіта-Гавронський робить після осмислення публіцистики українського опонента: «Всі його брошури на цю тему мають надто виразний характер інтриги, розпалювання постійної недовіри між поляками і Росією, між Австрією і поляками» [14, 575].

Своєрідним фінальним акордом польської грушевськіани в аспекті сприйняття її представниками культурно-громадських ініціатив автора «Історії України-Руси», стала брошура знаного революціонера, соціолога, публіциста і політичного діяча Людвіга Кульчицького «Ugoda Polsko-Ruska» [15]. Особливість цієї праці полягала в тому, що вона належала одному з чільних представників польського соціалістичного руху. Тож очікуваними були б інші, аніж наведені вище оцінки, котрі належали симпатикам ендеції. Втім, попри зовсім іншу ідеологічну поставу автора-соціаліста, його погляди на громадську працю М. Грушевського нічим не різнилися від оцінок опонентів ендеків. Ба більше, в своїй брошурі Л. Кульчицький фактично синтезував і польські, і українські жалі на львівського професора, котрі поширювала опозиційна його діяльності преса по обидва боки Збруча.

Так, польський публіцист узвичаєно твердить, що приїзд М. Грушевського у 1894 р. до Галичини «справив значний вплив на культурно-політичне життя русинів». Далі він не менш традиційно віддає належне енергійності, працьовитості й організаторським здібностям львівського професора. Натомість, помітно докладніше Л. Кульчицький пише про від'ємні риси вдачі опонента, котрі «є значно більшими, ніж позитивні». Наслідуючи галицьких критиків М. Грушевського, польський автор вказує на його хворобливу амбітність, деспотичний стиль керівництва,

нетерпимість до інакодумства тощо. Причиною цих характерологічних недоліків для Л. Кульчицького є те, що український учений нібито «має дуже односторонню освіту, а його розум у певному сенсі, має риси варварства» [15, 27].

Проявами згаданого «варварства» є нібито відсутність відчуття реальності, тобто небажання прийняти за належне польську домінацію у населеній здебільшого українцями Східній Галичині. За це Л. Кульчицький називає М. Грушевського «радикалом» і «духовним батьком максималістської політики в українській національній демократії». Ця політика, вказує польський публіцист, не має значного впливу серед старших верств галицької громади, котрі звикли до польської зверхності. Натомість, нарікає він, ідеї М. Грушевського набули значної популярності серед української молоді, що своєю енергійністю загрожує стабільності галицьких політичних традицій. Покладаючи на автора «Історії України-Руси» всю повноту відповідальності за різке погіршення польсько-українських взаємин на початку 1910-х рр., Л. Кульчицький емоційно підсумовує, що його опонент «встиг зробити багато зла в русинських національних угрупованнях» [15, 32].

У підсумку відзначимо, що на відміну від амбівалентного ставлення польських інтелектуалів до наукової діяльності М. Грушевського, оцінки ними його культурно-громадської праці були одностайно негативними. Польські політики протилежних таборів об'єдналися у своєму безоглядному відкиданні вимоги хоча б позірною зрівняння в громадянських правах українців і поляків галицького краю. Така постава була наслідком солідарного переконання всіх політичних еліт про історичну «польськість» східногалицьких теренів, на яких українці можуть мати лише права національної меншини, незважаючи на кількісну домінацію. Тому замість адекватної рецепції пропозицій М. Грушевського стосовно нормалізації польсько-українського діалогу, ми бачимо в польській публіцистиці здебільшого профанацію та висміювання його ініціатив, покликаних показати опонента безнадійним мрійником або небезпечним радикалом. Така відмова від запропонованих М. Грушевським рецептів налагодження міжнародного порозуміння на засадах взаємоповаги та рівноправності мала наслідком, як знаємо, чимало трагічних подій польсько-української історії першої половини ХХ ст.

Джерела та література

1. Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія. Михайло Грушевський та польсько-українське протистояння у Львівському університеті // Українські та польські інтелектуали в другій половині XIX – першій третині XX ст. : співпраця, конфлікти, рецепція : колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – С. 35-48.
2. Грушевський М. Листи з над Полтви. Лист третій // Грушевський М.С. Твори: У 50 т.; / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Серія “Суспільно-політичні твори (1894–1907)”. – С. 155-169.
3. Грушевський М. Добиваймося свого університету! // Діло. – 1897. – Ч. 147. – С. 3.
4. Грушевський М. Справа українського університету у Львові // ЛНВ. – 1899. – Т. VIII. – С. 79-86.
5. Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія. Образи Михайла Грушевського в польській інтелектуальній культурі кінця XIX – початку XXI століття // Українські та польські інтелектуали в другій половині XIX – першій третині XX ст. : співпраця, конфлікти, рецепція : колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – С. 172-200.
6. [Фінкель Л.]. Як то було // Діло. – 1901. – Ч. 260 і 261. – С. 2.
7. Dybowski B. Z powodu artykułu prof. Hruszewskiego // Słowo Polskie. – 1906. – № 377. – S. 3; № 379. – S. 3-4.
8. Kamiński Jan. Nowy przyczynek do charakterystyki szkoły historycznej prof. Hruszewskiego // Słowo Polskie. – Lwów, 1909. – № 587. – S. 1-2; № 589. – S. 1-3.
9. Kamiński Jan. Przyczynek do charakterystyki szkoły historycznej prof. Hruszewskiego // Słowo Polskie. – Lwów, 1909. – № 528. – S. 1-2; № 530. – S. 1-2.
10. F.K. [Koneczny Feliks]. M. Hruszewskýj, Galicja i Ukraina // Świat Słowiański. – 1907. – Luty. – S. 136-141.
11. Тельвак, В. Михайло Грушевський та Олександр Барвінський на тлі українського руху кінця XIX – першої третини XX століття // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції. – 2017. – Т. CCLXX. – С. 82-102.
12. Kolankowski L. Pomysły i idee ukraińskie Prof. M.Hruszewskiego // Świat Słowiański. – Rocznik IV. – Kraków, 1908. – Styczeń. – S. 19-30.
13. Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія. Грушевськіана Францішка Равіти-Гавронського // Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. – Lublin, 2013. – Volume IV. – S. 244-251.
14. Rawita-Gawroński Fr. Kwestya ruska wobec Austrii i Rosyi // Świat Słowiański. – Rocznik VIII. – Kraków, 1912. – Sierpień-Wrzesień. – S. 557-578.
15. Kulczycki, L. Uгода Polsko-Ruska. Lwów: z drukarni udziałowej we Lwowie, 1912. – 79 s.

Наукове видання

Записки Осередку Наукового Товариства імені Шевченка у Черкасах

Том III

*Матеріали XXXII березневої наукової сесії
Осередку НТШ у Черкасах*

Наукові редактори

Віталій Масненко

Віталій Тельвак

Комп'ютерне складання

Костянтин Івангородський

Адреса Осередку НТШ у Черкасах:
бульв. Шевченка, 81, к.521, м. Черкаси, 18031
тел. (0472)37-55-57

Виготовлено ФОП Гордієнко Є. І.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

18000, м. Черкаси

тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94

e-mail: book.druk@gmail.com

Здано до набору 04.05.2022. Підписано до друку 14.05.2022.

Формат 60x84/16/ Папір офсет. Гарнітура Times.

Ум. др. арк. 12,75. Наклад 300 прим.